

Rohuneeme külast

Tõnu Viik

Sissejuhatus

Sellest ajast, kui mina käisin Viimsi 7-klassilises Koolis - praeguse Jakobi kiriku kõrval asuvas kahekorruselises puumajas, on möödunud palju aega ja Viimsi poolsaar ise on tundmatuseni muutunud. Vanad kalurimajad on enamasti kadunud - minugi kodu nende seas - ning heina-ja karjamaad on täis ehitatud uhkeid elumaju ja suvilaid. Kogu poolsaare rand on sisuliselt muutunud üheks suureks aedlinnaks. Ja inimesed on ka uued.

Rohuneeme vs Viimsi

Võiks ju arvata, et mis siis ikka, ajad muutuvad ja kõik muu ühes sellega, aga näiteks kui minu koduküla Rohuneeme vähemalt 460 aastat vana nimi kaduma hakkab, siis on kahju. Aga ta juba on kadumas koos paljude teiste kohanimedega, sest inimesed räägivad ainult Viimsist. Isegi president Meri ei tahtnud tunnistada, et ta elas Rohuneemes, vaid ta kasutas Kabelineeme nime. Tõele au andes olevat seal Neeme otsas - nii nimetasid Rohuneeme elanikud vanasti seda maanina - kabel kunagi ka olnud, kui toetuda ennesõjaaegse Tartu Ülikooli rootsi keele professori Per Wieselgreni andmetele. Seda nime kinnitab osaliselt ka tõsiasi, et Neeme tipu lähedalt läheb idapõhja Kabelikari (sõna "kirre" oli meie kandis tundmatu). Kui ma omal ajal isa käest küsisin, et kas tema kabelist seal midagi teab (ta oli sündinud 1899), siis oli vastus eitav. Aga seda, et seal kõrts oli olnud, seda ta teadis. Kõrtsi kunagisele olemasolule vihjab ka minu tädi talu nimi - Kõrtsi, mis kaua aega oli Rohuneeme küla kõige põhjapoolsem maja. Mäletan, et mõned head aastad tagasi vaidlesin ühe ajakirjanikuga, kes oli lehte pannud loo sellest, et Viimsi elanikud nurisevad ülelendava Helsinki kopteri müra pärast. Püüdsin talle selgeks teha, et Viimsi elanikel pole sellest kopterist sooja ega külma, sest nad elavad kopteri trassist 7-8 km lõuna pool. Ja et nurisevad Rohuneeme elanikud koos president Meriga. Mulle tehti selgeks, et lehelugejatest pole mitte kellelgi Rohuneemest õrna aimugi, aga vaat Viimsit tuntakse igal pool. Ajakirjanik ise oli muide Tammneeme inimene.

Koha- ja perekonnanimed

Räägime veel nimedest. Rootsikeelseid nimesid Viimsi poolsaare kohta on kümneid, üks huvitavam kui teine. Kõik nad tõestavad kindlalt, et meie randu on rootslased keskajal asustanud ja paljudele kohtadele nimed andnud, mille me ise suupärasemaks oleme teinud. Kuid see ei tohiks anda põhjust vanadest nimedest loobumisele. Me peame neid hoidma, sest see on meie ajalugu.

Rohuneeme nime kohtame ajaloos esmakordselt vähemalt 450 aastat tagasi. Nii veider kui ka see tundub, oli küla esialgne nimi Cristnisz (1541), seejärel Christeniss (1555) ja alates 1561. aastast hakkab nimi tuttavamat kuju võtma – Rogenam, aga ka Râuim, Rânim ja Rânem (1615-1637). Seejärel kohtame nime Rohanem (1686), Rau Nemy (1686) ja Roganem (1770). Nimi Rohuneeme ilmub alles 1866. aastal. Rohuneeme juurde on kuulunud 1700-1705 ka nimi Capelniemi, millest kirjutab Karl XII kõrge ametimees Karl Eldbergh, nii et president Meril oli ehk õiguski oma elukohta Kabelleemeks kutsuda.

1541. aastal on külas teada vaid Wieselgreni arvates rootslased Hans Hanszon ja Erick Mattiszon, mõlemad Piritä kloostri hingekirjas. Nelikümmend kaheksa aastat hiljem on külas Magnus vnd (und) Tahatta, Pente, Temper ango (temperi kohta arvab Julius Mägiste, et tegu on puusepaga - vrdl soome "timperi"), Kattko vnd hint ja Brasseneke. Kaks nendest nimedest on kindlasti rootsi omad – Magnus ja Pente (Bengt). Alles 1636. aastast ilmub esimene tuttav nimi: Puckomanni Hans ja Gert, sest Pugumanni talu oli veel hiljuti Rohuneemes olemas. Tuttavate nimede hulk kasvab ajaga, 1688 kohtame juba Otte Ewardtit, Otti Bertelit ja ka Christer Jürgenit. Oti nimel on tõsine kõla, sest see oli ammu ajast Rohuneeme kõige jõukam talu, millest on pärit üks Viimsi valla tegijaist ja Riigikogu II koosseisu liige Julius Lambot. Tema saatus oli kurb, sest sõja alguses tapeti ta koos kahe pojaga – kõik nad on maetud Rohuneeme kalmistule. Isa rääkis, et matmispaik avastati nii, et möödakäija nägi liivahunnikust väljaulatavat inimese labajalga.

Nüüd mõningaid perekonnanimesid Rohuneemes. Kui hakata Neeme poolt pihta, siis Reimer ja Liipa, Raudjalg ja Kollo, Viik, Sülla, Aasma, Aabel, Kurg, Lambot, Lillevars, jt. Selle viimase, ka Püünsi külas esineva nimega on huvitav lugu, sest nagu Wieselgren tõestas, pole siin ei lille ega varrega mingit seost. Nimi on mugandus rootsi nimest Liljefors, mis tähendab väikest koske! Mäletan, et mul oli häid sõpru koolivendade- ja õdede hulgas selle nimega ja ma alati imestasin, et miks pagana pärast peaks see nimi nii kummaline olema. Ma oleksin aru saanud, kui see oleks olnud Lilleõis, aga no vars – see

ei lähe mitte.

Christeri nimi küll alguses tuttavana ei tundu, aga kui me Wieselgreni selgituse ära kuulame, siis asi muutub, Nimelt on ta kindel, et sellest Christerist on esialgu saanud Christel ja siis on eestlased sellest välja nõidunud Rüstla talu nime.

Kui mina veel väike poiss olin, siis olid Rohuneeme talude nimed põhja poolt alates: Mihkli ehk Kõrtsi, Loigu, Liiva, Länne, Kalda, Toominga, tsaariaegne Kordon e. Kardun, Pugumanni, Porda, Mäe, Rüstla, Kure, Kivineeme, Puuri I, Puuri II, Eskopli, Põõsa, Andi, Tamme I, Tamme II, Jaani. Teine haru – idapoolse – algas Oti Juliuse ja Ferdinandi taludega ning hiljem lisandus sinna Ralf Lillevarre ehitatud maja. Vanasti lõppes Rohuneeme küla praeguse Lootsi tee juures.

Mis puudutab võimalikku kabelit Rohuneeme tipus, siis selle olemasolu pole ürikutega kindlalt tõestatud, küll aga oli Püha Jakobi kabel vanasti Aegnas, mis tsaariaja lõpus Rohuneeme Oti talu maadele püsti pandi. Kogudus kuulus Tallinna Jaani kiriku II pihtkonda ja kabelis peeti regulaarselt jumalateenistusi. Arvan isegi mäletavat jõulusid selles kabelis, kuhu mind kaasa oli võetud. Kirik lõhuti sõja ajal ja ehitusmaterjali kasutati paljude talude heina- ja kartulimaid läbivate jooksukraavide vooderdamiseks. Isa vandus kaua vene sõdureid, kes oma labidaid meie käia peal teritasid – huumust on seal vast millimeetri jagu, ülejäänud on liiv, kivid ja savi, mis labidat kiiresti nürivad -, nii et heast Gotlandi käiast vaid mälestus jäi.

Karid meres

Veidi ka merest Rohuneeme ümber. Lääne poole jääv meri on karisid täis. Suurim neist ulatub Pandju saarest vastu Aegnat, mida minu nooruses kutsuti Oolgruni või Oolbuni kariks. Ei tarvitse olla suur keelemees, et siit välja lugeda puhast rootsikeelset Angerjakari – Ålgrund. Kuigi tegelikult kutsuti Angerjakariks Kräsuli saare edelanurgast väljajooksvat kari.

Eesti Lootsi sadamasilla ehk vanasti Suure silla juures on vesi päris sügav, nii et lootsilaevad rahulikult sõita saavad, kuid sillast veidi läände ja loodesse on kohe Mikumadal, kus kevadeti väga madala veega kivid lausa paistma hakkavad. Kui Eesti Loots endale Ålgrundi karist otsetee läbi murdis, veeti sealt kive ja savi Mikumadala peale, nii et kari kogu aeg näha oli. Nüüd on meri ja jää endise olukorra seal taastanud.

Rohuneeme otsa poole tulles jõuame Virukarini, mille kohta käivat juttu, et kunagi soomlased oma paadi sinna kinni ajasid ja kirusid, et “perkele viru kari” ehk siis “kuradi

eestlaste kari". Siis on seal veel Porda kari, Länne kari ja Haavakari. Edasi vee sügavus kasvas ja me jõuame Oti randa, kus oli palju paatide randumiskohti ja pärast sõda ma lugesin seal kokku 14 võrkmaja. Nüüd pole seal mitte mälestustki neist.

Kui Rohuneeme tipust ida poolt natuke lõunasse tulla, kohtame meres Kabelikari, kus vanasti oli kabel ja rist olnud ning vana kauni kombe kohaselt ka kõrts, kuis muidu. Edasi jõuame ilusa liivase põhjaga Liivalahte. Seal oli hea idatuulega ujumas käia (siis oli vesi soojem), lamedate liivakivitükkidega lutsu visata ja me lapsed püüdsime seal väikeseid lesti, nii et tõmbasime varbad krupsu ja lestapojad pugesis meie talla alla peitu. Nõukogude piirivalve äestas Liivalahte ja kaugemalegi viie-kuue meetri laiuse sileda liivariba, nii et piiriületajaid jälgede järgi kätte saada. Nii aeti kord keset ööd üles naabripere, sest perepoeg oli täispuhutud autokummiga Liivalahes ujumas käinud ja piirivalvurid tahtsid teada, kas ta tuli Rootsist või, hoidku taevast, isegi veel kaugemalt! (Seda äestamist taheti teha ka Rohuneeme otsa läänekaldal, aga seal on rand nii kivine, et isegi kaks Jossi (Jossif Stalini nimelist 80 hobujõulist traktorit) ei saanud Eestimaa kividest jagu.)

Siis tuleb Kure kari, Kivineeme ots ja kohe selle järel Oti lõugas ning kivine ja kõrgema kaldaga Porda ots, kus oli esimese ilmasõja ajal palju kive lõhutud ja hunnikutesse laotud, nii et seda kohta Kivisüldadeks kutsuti. Mäletan neid hunnikuid, kuid Nõukogude sõjavägi vedas need kõik oma vägevate MAZidega minema.

Edasi jõuame Kelvingisse. Huvitav on siin see, et Wieselgren, kes on põhjalikult uurinud Ida-Harjumaa ja Naissaare kohanimesid nende võimaliku rootsi päritolu tõttu, on siinkohal ilmselt kümnesse tabanud. Ta nimelt väitis, et Kelvingi nimi pole midagi muud kui rootsi Källvik ehk siis Allikalaht. Laht on seal ju kindlasti ja oli ka allikas, vähemalt vanasti. Ning eestlased mugandasid selle meie kõrvale võõra susinaga nime palju kodusemaks Kelvingiks. Kelvingi juures läheb otse põhjakaarde Kullakari ning siis jõuame Vinnuniidini. Aga see on juba Leppneeme.

Kräsuli ja Kumbli

Ka väike Kräsuli saar kuulus Rohuneeme alla. Isa rääkis, et enne 1918. aastat oli Aegnas viis suitsu ja kabel. Siis aga lasksid põgenevad enamlased seal paiknenud kahurid ja laskemoonalaod õhku ja Aegna elanikud kolisid üle Kräsulisse. Alates 1923.a. jäi Aegna merekindluseks, kuhu tsivilistidel asja polnud (Kräsuli lapsed siiski seal koolis käisid). Mis aga puutub Kräsuli nimesse, siis Wieselgren ja paljud teisedki uurijad on arvamusel, et see

tuleneb nimest Gräsö, mis rootsi keeles on Rohusaar. Mulle tundub siiski, et algselt võis see nimi Gräsholm olla, mis tähendab küll sedasama Rohusaart, kuid sellest on vist lihtsam Kräsuli nime tuletada.

Enne II maailmasõda oli saarel viis väiksemat majapidamist – mäletan Kalavälja, Jüri, Pendikse ja Nõmme talude nimesid ja pole vist vaja öelda, et kõikide nende talude elanikke toitis meri. Ja kui neid nimesid vaadata, siis pole kahtlust, et Pendikse on puhtast rootsi Bengti nimest tulnud.

Kräsulist idasse jääb veel üks väike saar, mille nimi on Kumbli. Wieselgren arvab õigusega, et see nimi tuleneb rootsi sõnast “kummel”, mis tähendab kividest kokku kuhjatud meremärki. Inimesi seal minu teada elanud kunagi pole – saar on pisike, aga pärast sõda kasutas külarahvas seda omapärase lammaste karjamaana. Lambad tõsteti paati niiviisi, et kämblad suruti villa sisse ja neljajalgne saigi lühikese huvitava õhulennu. Terve suve elasid lambad seal koos kajakate, tiirude ja kosklatega. Tänapäeval on seal poegi kasvatamas ka luigepere ja loomulikult on kohal kormoranid, kelle pesakohtasid on hakanud merikotkas külastama, teadagi miks. Eks need lambad seal omajagu metsistused, nii et sügisel andis neid püüda. Wieselgreni ajal seal puid polnud, kuid praegu kasvab seal üksik kidur mänd, mille otsa vares mõnel aastal oma pesa teeb.

Rohuneeme kalmistust mööda metsateed edasi minnes jõuame looduskaitsealuse Maisniidi kivi juurde, mida erinevatel kaartidel praegu Rohuneeme või siis Maisiniidi kiviks nimetatakse. Miks, ei tea, sest vana nimi on ju olemas. Kivi lagi on üsna tasane ja vanemad inimesed rääkisid, et seal sai kuus paari tantsida.

Sõjaaeg

Mäletan saksa sõdureid, kui nad mu kodu lähedal Kure talu heinamaal jalgpalli mängisid ja kui nad kodust mööda marssisid, mingid haralised vigurid seljas, Neeme otsa, kus neil prožektor seisis. Sageli sõitsid saksa autod Neemele. Tee sinna läks just meie keldri tagant ja see koht oli üks põhjatu liivaauk. Autod olid sageli liiva sees kinni ja meilt käidi lauajuppe laenamas, et auto välja saaks (vene aja lõpul see tee – Sääre tee - asfalteeriti). Ükskord oli sakslastel liivas kinni imelik sõiduriist - kolmerattaline auto, sel oli üks ratas ees ja kaks taga. Uuesti nägin ma kolmerattalist autot alles 1997.a. suvel Inglismaal

Cambridge's! Ja ka puugaasigeneraatoritega autosid nägin ma sõja ajal ning mõningaid veel pärast sõdagi.

Küla surnuaia taga metsas oli sakslastel kaks kaheteisttollist (40 cm) rannakaitse suurtükki. Mõnikord tulistasid nad, kas siis trenni mõttes või sihtisid nad tõepoolest vene laevu. Siiani on mees, millise kohinaga lendasid mürsud üle küla ja lõhkesid tumeda kõminaga kusagil Naissaare taga, vast oma paarikümne kilomeetri kaugusel. Lahkudes tegid sakslased kahurid kasutamiskõlbmatuteks ja lasksid õhku laskemoona keldrid kummagi kahuri juures. Tekkis kaks sügavat tiiki, kus külapoisid said teinekord ujumas käia. Pärast sõda ilmusid kohale "rauanäkkarid", keevitasid suurepärasest kroomterasest kahurid tükkideks ja vedasid minema. Ka siis oli metallikaubandus au sees.

Neid kahureid kaitsesid ümber patarei mitmetesse kohtadesse paigutatud õhutõrjekahurid ehk flakid (Fliegerabwehrkanone), nagu sakslased neid ise kutsusid. Need kahurid olid 30 - 35 mm kaliibriga automaadid ja nende tulistamine sarnanes väga õmblusmasina tööle. Ühte sellist kahurit tahtsid sakslased paigutada ka Maisniidi kivi peale. Igatahes augud kivi sisse puuriti, aga kas seal kahur ka oli, seda ma ei tea. Kivi on Eesti rändrahnude nimekirjas suuruselt üsna eesotsas (viies või kuues) ja sinna otsa ronimine oli iga poisikese mehisuseproov.

Eespool mainitud rannakaitsekahurid oleksid võinud mulle ja õdedele saatuslikuks saada üsna omapärasel kombel. Sellest kirjutab Robert Nerman 14. jaanuari 2008 "Postimehes", kuidas 21. septembril 1944. aastal pommitasid Nõukogude lennukid Kräsuli saart, kus kunagi polnud sakslased vist käinudki. Arvan, et nende "kotkaste" ülesanne oli hoopis neidsamu rannakaitse kahureid pommitada, kuid sealne õhutõrje oli tasemel. Pommidega tagasi ju ei lenda, seepärast võeti sihikule kaitsetu saar. Olin ise sel ajal Jüri talu kõögipõranda alla kaevatud keldris, sest vanemad olid lootnud meid lapsi sõja jalust kaugemale saata. Sõda tuli aga meile järele ja õnn oli, et me kõik terveks jäime, kuid naabertalu põles maani maha. Üks süütepomm tabas ka Jüri lauta ja süütas katuse, kuid vaprad naised kustutasid selle kuulipildujatule all – mehed olid ju kõik sõjas.

Ja veel üks sõjamälestus on mällu sööbinud - Tallinna 9. märtsi pommitamine. Sellel õhtul avanev pilt - tulekahjude kuma, helgiheitjate kiirte visklemine lennukite otsimisel, leekkuulide trajektoorid ja kurjakuulutav kõmin ei kao minu mälust niikaua kuni ma elan.

Mäletan selgesti 9. maid 1945. Oli tuuline ja päikesepaisteline, kuid jahedavõitu ilm. Vanemad olid Neemel, Oti rannas paadi juures ja kusagilt olin ma teada saanud, et sõda

on lõppenud. Ma jooksin kõigest väest Neemele ja kisasin juba kaugelt, et sõda on selleks korraks läbi.

Ei läinudki palju aega, kui meie kanti saabusid Eesti Korpuse mehed, kes peatselt lahkusid ja asemele toodi õhutõrjepatarei, mille meeskond koosnes ainult venelastest. Meie kodu sobis patarei komandöri perele, meid aeti kodunt minema ja isa hakkas otsima uut elukohta. Ühel sellisel otsimiskäigul sattus ta tallu, kus oli NKVD varitsus. Mitu päeva peeti teda kinni Tallinnas Pagari tänaval, kuulati üle ja püüti tedagi spiooniks tembeldada. Ema, kes hirmsasti muretses, läks Tallinna asja uurima, kuid siis oli isa juba koju saanud. Kaugele me kodust siiski ei läinud, viirelesime kuidagi naabertaludes, alguses Toomingal ja seejärel Kalda saunas, kuni koju tagasi saime.

Elu-olu

Kalurikülas oli elu lihtne, kuid tööd palju. Taludel oli vähe maad ja peret toitis põhiliselt meri. Minu kodus oli maad 1.2 hektarit, pidasime lehma ja siga, paari-kolme lammast, kanakarja ja oligi kõik. Maa andis heina ja kartuli, mingisugusest muust puu- või juurviljast ei teadnud mina kaua aega mitte midagi. Söödi kala ja kartulit, nädalas vast korra praadis ema igale soolase sealiha killukese. Leiba tegi ema igal neljapäeval. Sai oli laual lihavõttepühade ja jõulude ajal.

Kevadel ja sügisel mindi igal õhtupoolikul merele, kivistatud võrgud paadis. Mereluba pidi olema, muidu piirivalve välja ei lasknud, pidid ütlema, kuhu lähed ja kauaks jääd. Ja kui suud juhtusid pruukima, siis mereluba läks.

Suvel oldi terve öö merel "ajus" ja maale tuldi hommikul nelja paiku. Siis pidid naised vastas olema ja algas võrkude päästmine, so kalade väljaraputamine. Lapsed tarisid võrgud vabede juurde ja ahtasid kuivama. Muidu oleks puuvillasest niidist võrgud peagi ära mädanenud. Sageli läksid nad katki ja minu vaimusilmas on ikka pilt sellest, kuidas ema ja õed võrke parandavad. Jõukamatel peredel olid rüsad, nendega püüti põhiliselt angerjaid. Suve lõpu poole püüti lesta, keda meil kammilaks kutsuti, lesta nime kuulsin alles koolis. Kevadtalvel püüti kilu ja räimi jää alt noodaga. Jää ala pandi ka õngi ja nii püüti turska.

Natuke veel suvisest elust. Pärast hommikust rannaskäiku tuldi koju, söödi ja puhati veidi. Siis pidin mina kaared lahti lööma, mis isa oli õhtul niitnud. Ja kui heinamaa rohkem

kuivanud oli, siis tuli lahti lüüa ka eelmisel õhtul hunnikutesse pandud hein. Edasi järgnes loo kaarutamine, siis kaartest lahtilöödud heina kaarutamine. Kogu aeg vaadati taeva poole, et sadama ei hakkaks, Enne mereleminekut pandi kuivanud hein kokku, toodi heinapuudega laka alla ja üles ta hanguti. Aga me tahtsime veel õhtuti Oti talu juures võrkpalli mängida ja seal läks kella kaheteistkümneni tavaliselt välja. Heinaaeg oli kõige kiirem aeg.

Ega see kaluri elu ka enne sõda kuigi kerge polnud, sageli oli vaesus majas. Ja ka pärast sõda, kui ma koolis juba käisin, juhtus nii, et ma kord teatrisse ei saanud, kuna kodus polnud pileti ostmiseks raha. Elu läks paremaks alles siis, kui Oskar Kuuli ajal Kirovi-nimeline kalurikolhoos jalad alla sai. Tegelikult tehti Rohuneemes "Põhja Kaluri" kolhoos juba 48. või 49. aastal. Meil oli isegi GAZ-AA! See oli 1950.a., kui neli kolhoosi - "Põhja Kalur" Rohuneemes, "Murdlaine" Leppneemes, "Randlane" Tammneemes ja "Forell" Miidurannas – ühendati Kirovi-nimeliseks kalurikolhoosiks. Kõrvalepõikena tuleb meelde, mida isa rääkis sellest nimepanemisest. Tolleaegne Harju rajooni parteisekretär Kim Rižski (vist oli ta nimi selline) oli rahva käest küsinud, kui Kirovi nimi meeletut vaimustuspuhangut ei vallandanud, et kes on Kirovi vastu. Ja kuna selle peale ei tulnud saalist piuksugi, oli asi klaar.

Kalapüük

Aga nüüd kalapüügi juurde lähemalt, sest see oli meie elu alus. Eespool oli juttu paadi vastas käimisest. Alustan veidi kaugemalt. Meil oli nimelt petrooleumil töötava ühesilindrilise Vikström-mootoriga 7-meetrine paat (nagu Rohuneemes peaaegu igal perel enne II maailmasõda). Isa oli selle paadi kusagilt Spithami kandist muretsenud. Paadi ja paadi mootori eest hoolitseti väga hästi, sest oli ta ju pere põhiline tugi. Igal kevadel tõrvas isa paati. Selleks tehti paadi kõrvale väike lõke, mille kohale seati tõrvapada. Tõrv pidi tingimata olema puu-, mitte kivitõrv. Kui tõrv parajasti kuum oli, siis pintseldas isa tulise tõrva paadilaudadele ja paat sai ilus helepruun. Kõik see kokku - soe päike, puutõrva ja kevadise mere imepärane lõhn, säbruliste lainete loksumine kaldakivide vahel - on mu lapsepõlve ilusamaid mälestusi. Vaat selle paadiga siis käidi merel. Igal õhtul enne mereleminekut tuli võrgud kivistada - võrkude alumise paela küljes olid iga 1.5 - 2 meetri tagant nn lipsud, kuhu lenksõlmega kinnitati paras kivi raskuseks. Kivistamisel pandi võrgud paadi põhilaudadele korrapäraselt, nii et alumine pael oli käila poole (meil öeldi keulas ja vastavalt peras). Kui võrgud olid kivistatud, siis läks isa piirivalvurite juurde ja

teatas, et ta tahab merele minna. Piirivalvurid kirjutasid siis paadi numbri ja meeste nimed oma raamatusse ja küsisid ka, kuhu täpselt minna kavatsetakse ja kui kauaks, ning alles siis andsid loa. Paadilt võeti alt pukid ja lasti paat ettevaatlikult ühele parda abikiilu peale maha. Ema või keegi õdedest võttis ämbrisse vett ja viskas runduki telade peale, et paat paremini libiseks (runduk - paadi maalevedamiseks kividest ehitatud alus, mille peale oli tehtud puudest karkass, telad - runduki kividele paigutatud ümmargused puud, nii et üles vinnatav paat liigub risti üle telade). Siis toetas isa oma turja vastu paadi keula ja hakkas paati mere poole lükkama. Teised aitasid ka mis jõudsid, samal ajal paati natuke kõigutades. Alguses liikus paat raskelt, kuid sai siis hoo sisse ja läks päris kiiruga. Lõpus pidi olema kärke, et paadi keula peale hüpata. Paat lükati rannast aeruga eemale natuke sügavamasse vette ja siis pandi mootor käima. Selleks tuli tavaliselt anda natuke napsu - silindrisse valati veidi benssiini ja hooratta küljes olevast käepidemest kõvasti kinni hoides anti hoorattale suur hoog sisse. Käepidemest tuli kinni hoida nii, et põial ja sõrmed oleksid ühel pool käepidet, sest kui süüde oleks juhtunud varasem olema, siis oleks hooratas hakanud hirmsa jõuga tagurpidi käima ja kardetavasti põidlaluud vigastanud. Mäletan, et ka mina suurema poisina panin mootorit mõned korrad käima, kuid seal kajutis kägaras vihaselt popsuva mootori juures pole mul kunagi meeldinud olla. Kui ma merele sain, siis minu tavaline koht oli paadi päras või siis mõnikord isa kõrval paadi roolis.

Võrgud viidi õhtul sisse ja toodi vara hommikul välja. Ema ja vanemad õed pidid sellel ajal olema rannas - vanasti olid randumiskohad (rundukid) iga talu rannas, aga vene ajal võisid paadid vaid ühes kohas luku taha pandult olla. Meil oli see ühine runduk naaberküla Püünsi rannas, natuke lõuna pool Rohuneeme sadamat või suurt silda, nagu meie seda nimetasime. Merelt tulnud paat vinnati erilise vinnaga rundukile telade peale ja seati pukide abil horisontaalseks (ülesvinnamise ajal langes paat kaldu kiilu ja ühele kahel pool kiilu paikneva abikiilu peale).

Paar sõna vinnast. See oli tugeva konstruktsiooniga puust ehitis, mille põhiliseks osaks oli vertikaalselt pöörlev jäme umbes pooleteistmeetri pikkune ja vast 20 sentimeetrise läbimõõduga palk. Selle ülemisse otsa, mis oli rõngakujulise terasvitsaga kindlustatud lõhkimise vastu, oli risti pikitelge puuritud parajalt jäme auk, millest käis läbi 3 - 4 meetri pikkune vinnapuu. Vinn oli muidugi raudkangidega maa külge kinnitatud ja teinekord ka veel suurte kividega toetatud. Rinnaga vinnapuu peale rõhudes käidi ümber vinna ja vertikaalse palgi külge kinnitatud tugev terasvaier hakkas ennast palgi ümber kerima. Vaieri teises otsas oli tugev raudkonks, mis pisteti paadi täävipuu allosas olevast august läbi. Sageli olid telad tavotiga kokku määratud, et vähendada paadi hõõrdumist

vastu telasid. Kui paat küllalt kõrgele oli vinnatud, siis pandi kahele poole paadile toeks pukid (kuusekännust tehtud kolmjalgad), siis paadi kõrvale pingid ja algas kalade võrgust välja võtmine, mida päästmiseks nimetati. Kummagi parda ääres oli pingi peal kaks inimest, kes kiiresti ja rütmiliselt võrke raputasid, kusjuures mõlemad käed pidid liikuma samas faasis horisontaaltasandis. See meetod vabastas kalad (räimed ja kilud) kiiresti võrgust. Kuna võrgud olid tavaliselt kaunis kõrged, siis tuli seda protseduuri ühe võrgu puhul mitu korda korrata. Minu ülesandeks oli puhtad võrgud seljas eemale tarida ja üles ahtada - st nagide külge kuivama panna. Vanasti pidi puuvillasest niidist võrkudega väga hoolas olema, et niit ära ei mädaneks. Sageli olid nagid veel sellise konstruktsiooniga, et ühe otsa sai võrkude paremaks kuivamiseks kõrgemale tuule kätte tõsta. Suvisel ajal käidi ajus, st õhtul mindi merele, lasti võrgud sisse, kinnitati paat võrgurivi otsa ja triiviti. Siis tuldi tavaliselt kella neljaks hommikul maale. Selleks ajaks pidid vastaskäijad kohal olema. Kui mõni oli magama jäänud ja hiljem kohale jõudis, siis tervitati teda nii, et taoti mõnd raudasja vastu metallist võrgupoid. Õõnes kõmin kostis kaugele ja seda protseduuri loeti suureks häbiks.

Poisikesena võttis isa mind mõnikord ilusa ilmaga merele kaasa, sest lapsi piirivalve reeglina ei takistanud. Siis oli minu ülesandeks jälgida, et võrgupullud ilusasti üle parda jookseksid ja kuhugi kinni ei jääks. Loomulikult oleks Tamme Evald, kellega isa koos merel käis, ka üksi selle tööga toime tulnud, sest alumist, kivistatud paela laskis ta niikuinii. Aga no nii oli muidugi tähtsam. Keskkooli poisina käisin ma mõnikord isa asemel kakuami vaatamas, eriti kui reumahood isa jalgu piinasid. Siis oli mul isa mereluba taskus ja ma esinesin tema asemel. Igatahes piirivalvele vahele ma ei jäänud. Kakuami vaatamas käidi kahe paadiga, neist üks oli suurem, kinnise tekiga ja seda kutsuti meil beluugaks, ning teine oli väiksem, pealt lahtine ja seda hüüti lappajaks. Need mõlemad paadid kinnitati kakuami pära vastaspoolte külge ja lappaja mehed hakkasid pära lina üles lappama, seda jälle paadi alla tagasi lastes, nii et kakuami pära jäi aina väiksemaks ja kalade tihedus aina kasvas, kuni lõpuks vabalt ringiujuvatest kaladest sai tihke hõbedane mass, mida suure sirbakiga beluugasse tõstma hakati (sirbak, mujal Eestis ka kahv, ilmselt venekeelsest sõnast tšerpak, on siis liblikavõrgu kujuline riistapuu, kuid muidugi palju vägevama ehitusega). Suure sirbaki peal oli kolm meest, üks hoidis varrest, teine tõmbas sirbaki alumise ääre külge kinnitatud nõõrist ja kolmas tõmbas sirbaki võrgulinast (meil öeldi atikast) tehtud koti põhja kinnitatud nõõrist, siis kui sirbak oli kalu täis ja paadi pardale upitatud, nii et kogu see hõbedane mass voolas tõmbajale peale. Kummiriided ja põll

hoidsid ära kapitaalse märjakssaamise. Kui kalu oli (nii püüti tavaliselt räimi), siis olid mehed lõpuks vööst saadik kalade sees. See oli kummaline tunne.

Suvel, alates juulikuust käidi ka lestavõrgul. Meie kandis küll sõna "lest" ei kasutatud, vaid kasutati hoopis sõna "kammilas", mis ilmselt on tulnud sõnast kammeljas. Seevastu kala, mis kirjakeeles on kammeljas, oli meil kivikammilas. Lestavõrgud kivistati nn kammilavergu raami, mis oli lihtsalt üks piklik õhematest laudadest tehtud pealt laiem kast, mille otsalaudades olid neerukujulised augud käe jaoks - kandmise hõlbustamiseks. Lestavõrke ei saanud päästa nii, nagu kilu- või räimevõrke, sest lest võib ennast nii võrgu sisse keerutada, et annab näppida, enne kui kala kätte saad. Ja siis on sõrmeotsad kui liivapaberiga üle käidud, nii karedaks teeb kammila selg näpud.

Lestavõrgud pandi kuivama ümber maja seintesse löödud naeltele või siis vabedele, milleks olid lihtsad paari-kolme meetri tagant maa sisse löödud paari meetri kõrgused postid, mille ülemises otsas olid kahel pool ilma peata naelad. Vanasti kasutati veel ahvena- ja siiavõrke, aga mina nendega töötamist enam ei näinud.

Talvel käidi jää-alusel noodapüügil 2-3 kilomeetri kaugusel rannast, tavaliselt idapool maad, nagu meil kutsuti, st siis ida pool Viimsi poolsaare tipuosa, sest seal läks meri kaunis järsult sügavaks ja seal praktiliselt polnud kive segamas. Nooda jää alla laskmiseks raiuti jää sisse kaks paralleelset rida auke, nii 20 - 30 meetrise vahega ridade vahel. Ridade otstes kummalegi poole raiuti keset ridade vahet veel suuremad augud - ühest otsast nooda sisselaskmiseks ja teisest otsast nooda väljatõmbamiseks. Alguses lasti sisse nn uidad, mille külge olid kinnitatud köied. Uidad olid 20 - 25 m pikkused kahest peenest sirgest kuusest jätkatud latid, kusjuures esimene osa oli toorest kuusest (et uit liiga kõvasti vastu jääd ei pressiks ja nii kinni ei kiiluks) ja tagumine kuusest (et paremini köie raskust kannaks). Uitasid hakati jää all lükkama piki aukude ridu, kusjuures lükkamiseks kasutati erilisi suuri kaheharulisi kahvleid, mida hangudeks kutsuti ja mis olid tehtud neljakandilisest rauast (2 cm) ja mille ühe haru oli sepp vinti tagunud, et see uita paremini kinni hoiaks. Uida edasilükkamiseks keerati seda kahvlit käes (kahvli vars oli teljeks), nii et uit jäi harude vahele kinni ja teda sai edasi lükata. Paralleelsetes aukude ridades pidi aukude vahekaugus olema selline, et uit pidi olema kahes järjestikuses augus näha. Nii viidi köied jää alt läbi, kuni neid sai lõpuaugust välja võtta. Enne oli auguridade otsaaukudest köied välja võetud, et noota jää alla vinnama saaks hakata. Vinnaks oli tugevale kelgule kinnitatud püstteljel pöörlev tünn, mille ümber köis paar korda keerati, et

kõis ei libiseks, ja siis hakati vinnama. Selle tünni kaks diametraalselt paiknevat lauda olid teistest pikemad ja vinnapuule toetus nende taha. Vinnad olid kangidega jää külge kinnitatud ja mehed rõhusid rinnaga vinnapuule, nii et tünn käginal pöörlema hakkas ja noot augurea teises otsas tasapisi jää alla ronis. See oli raske töö ja seda ei tohtinud katkestada, sest noot pidi ühtlaselt jooksuma. Nendel jäänootadel nooda laialivedamiseks laudu polnud vaja, sest kahest kohast vedamise tõttu jooksid nooda tiivad lahus. Nii see vinnamine käis, kuni lõpuks nooda pära lõpuaugust paistma hakkas. Ühte sellist käiku nimetati loomaks, ilmselt siis vastav kirjakeelne sõna on loomus. Jääle puistatud kalad külmusid kiiresti pulkkõvaks ja nad pandi kottidesse, mida siis hobustega randa veeti (muul ajal pandi kalad õhukestest laudadest tehtud kalakastidesse). Päevas jõuti teha 2 - 4 looma, siis oli pime käes. Kui töö lõpetati, siis tuli veest väljatõmmatud noot kahutada - st noot lapati ümber, nii et noodalina ümber tekkis kerge jääkoorik, mille tõttu noot ei külmunud kokku üheks suureks jäätükiks. Sama tehti külmal ajal ka võrkudega ja võrguhunnik paadis kaeti veel vanade põrandatekkidega. Niisugusel viisil püüti räimi ja kilu, tavaliselt olidki nad segus koos ja maal pidid naised neid pärast plekiga kaetud laual sorteerima ehk valima.

Selline jääalune püük oli ka ohtlik, sest mäletan, kuidas ükskord murdis tuul jäässe prao ja pank, millel isa koos teiste meestega oli, hakkas rannast eemalduma. Kui rannasolijad sellest aru said, muutusid nad kõik tõsiseks. Meie suureks õnneks keeras varsti tuul ja pank liikus Aegna idaotsas paikneva Lemmiku neeme juurde paakjää vastu, nii et mehed said maale.

Sügisel ja talvel käidi põhjaõngedega turski püüdmas. Püüniseks olid iga 1.5 - 2 meetri tagant nn lipsude otsa kinnitatud tavaliselt 500 tursaõnge, mida müüdi väikestes valgetes pappkarpides ja millel oli ilus kollane silt, kuhu oli kirjutatud lause, mis mul siiani on ajus alles - MUSTAD BEST KIRBY HOOKS. Mäletan, et see firma nimi "MUSTAD" - ju siis mõni norra või taani firma - ajas mind tublisti segadusse, sest õnged ise polnud sugugi mustad. Ja alles palju-palju aastaid hiljem sain ma ühelt oma Norra sõbralt teada, et Mustad on maailmakuulus Norra õngefirma, mille peakontor paikneb Gjøviki linnakeses Opplandis Norra suurima järve Mjøsa kaldal.

Enne merre viimist tulid õnged sööta, st neile sööt otsa kinnitada. Söödaks oli tavaliselt tükeldatud kilu või räim. Praetud värske tursk oli suurepärase maitsega ja mulle meeldis eriti praetud tursa mari, mis mõnevõrra meenutab pükse (siis kujult, mitte maitset, ja nii neid kutsutigi - tursapüksid). Algul mulle praetud tursamaks ei meeldinud, kuid hiljem oskasin ka seda delikatessi hinnata.

Talvel püüti turska samal viisil kui räimegi - algul tehti mitu rida auke, siis aeti uit jää alla ja see vedas õngenööri jää alla. Nii pandi kõrvuti mitu rivi (või ribi) õngi, igas tavaliselt 300 tükki.

Mõrrad või rüsad, nagu neid meie kandis kutsuti, olid külas vaid paaril-kolmel jõukamal perel olnud. Tavaliselt olid need ühe tiiva, ühepoolse karjaaia ja kolme neeluga. Rüsa viitsteks olid peenest pooleksaetud või lihtsalt õhemaks raiutud kuusest tehtud, sõltuvalt rüsa suuruselt kuni paarimeetrise läbimõõduga rõngad. Meie kandis pandi rüsa mere põhja ankrutega kinni, mitte teivastega nagu näiteks Matsalu ümbruses või sisemaa järvedes. Rüsadega saadi põhiliselt angerjaid, aga ka hauge, ahvenaid ja teisi kalu. Igal perel olid omad rüsakohad ja nendest peeti kindlalt kinni. Mõnda kohta kasutab siiani üks ja sama pere.

Vanasti, kui rüsalina oli veel puuvillasest tampsast, siis tuli rüsa tiivatükke kevadeti tõrvata. Selleks oli kohandatud Toominga talu kõrval paikneva nn "karduni" (siis kordoni) aeda kaevatud vanad jooksukraavid, mis olid väga sügavad ja kividega vooderdatud. Ühte kraavilõiku oli paigutatud hiiglaslik pada, mida alt sai kütta. Pajas aeti puutõrv keema ja rüsatükid aeti sisse. Siiani on meeles, kui ühel päikeselisel märtsipäeval koolist tulin. Taevas oli kevadiselt sügavsinine ja päike sõi ahnelt teeveertes lund. Kodule lähenedes nägin kõrgele taevasse tõusvat koledat suitsulonti rikkumas kõike seda ilu - meestel oli tõrv pajas põlema läinud. Ei saanudki nad enne tuld kustutatud, kui taipasid naabrite hobusetalli ukse paja peale panna.

Selle tõrvamisega käis külas ringi jutt, et kord kui jälle rüsa tõrvati ja sealjuures viina pruugiti, siis oli üks natuke naiivsevõitu, kuid muidu heade töökattega naaberküla mees ennast nii ära seadnud, et jäi tõrvatünni kõrvale sügavalt magama. Vintis seltskond kasutas juhust ja mehed tõrvasid magaja meheau ära, ise irvitades, et nüüd peab see küll surmani vastu. Räägiti, et kui magaja ärkas ja asjast aru sai, olevat ta vaid öelnud: "No mehed, mis te's sedamoodi ..."

Lisaks sellele nõ professionaalsele kalapüügile püüdsid poisikesed veel põhjaõngedega angerjaid, kus söödaks olid siis kas tükeldatud vihmaussid (meil nimetati neid liimukateks) või rannaäärsest veest püütud krevetid. Nende loomakeste püük andis mulle esimese ökoloogilise õppetunni, sest pärast paari-kolme aastast püüki kadusid nad meie rannavetest täielikult. Ja veel ühe samasorti õppetunni sain ma, kui isa rääkis eestiaegsest

rüsatiibade immutamisest spetsiaalse seguga mädanemise vastu ja sellele järgnenud nende kuivatamisest Neemel (praegusel president Meri maal). Suured rüsatiivad veeti laiali kuivama üle kadakate, sest neid põõsaid olid seal kõik kohad täis. Paari aasta pärast jäid kadakad kiduma ja paljud kuivasid.

Poistel oli tavaliselt 50 kuni sada põhjaõnge, mida siis õhtul sisse viidi ja hommikul hästi vara välja toodi. Olen minagi sellega tegelnud ja isegi ühe kilose angerja kinni püüdnud, mille ema perele ära praadis. Angerjatega oli see häda, et nad on kohutava elujõuga. Kodus pandi nad sageli jämeda soola sisse - vist üsna ebainimlik meetod, kuid angerjad surid nii kiiresti ja pealegi puhastasid nad ennast niimoodi kleepuvast limast. Mäletan üht juhtu, kui ema angerjaid praadis, kuid kala polnud veel surnud ja angerjatükid pannil mõnda aega üles-alla hüppasid. Ja kui juba angerjaist rääkida, siis mind pani imestama nende võime nii rüsalinnast kui vitsustkorvist läbi tungimine. See käis ikka ja alati saba ees, mis avause avastas ja siis seda tugeva pressinguga laiendama hakkas.

Veel käisid suuremad poisid, ja teinekord ka suured mehed aes. Vaiksetel õhtutel, kui meri oli sile nagu rahulolev elavhõbe, mindi jullaga (julla on väike sõudepaat, temast veel väiksem kannab nime heistuk) kahekesi merele ja paadi keulas püstiseisja püüdis kalu ahinguga tabada. See püügiviis, ja veel spinninguga haugipüük olid rohkem sportliku iseloomuga.

Ja veel tahan ma ühest püügiviisist rääkida, kasvõi ainult oma väga hea sõbra, naabripoisi ja hiljem ka õemehe Theodori mälestuseks. Tema püüdis angerjaid kõige tavalisema kahvliga. Kuni vööst saadik vees ringi kahlates uuris ta käega vee all iga kivi ümbrust ja käe all kala tundes lõi talle kahvli selga. Nii veider kui see püügiviis ka ei tundu, jäi ta harva saagita.

Kui venelased 1945.aastal jälle Eestisse tulid, siis mäletan ma ka nende kalapüüki granaatidega. Sõdur paadis tõmbas granaadi splindi välja ja heitis selle eemale merre. Natukese aja pärast kostis tume mürts ja vesi plahvatuse kohal kerkis kühmuna üles. Veel veidi aega ja merepind muutus seal kaladest heledaks, kes kõht ülespidi rahunevatel lainetel ulpisid.

Piirivalve

Nõukogude ajast rääkides ei saa ma kuidagi mööda piirivalvest. Isa rääkis sageli, et majanduslikult oli kalurite elu vene ajal palju parem, kui eesti ajal, kuid ei olnud vabadust minna merele siis kui tahad ja kuhu tahad.

Piirivalve passis sul ees ja taga, igal kaluril pidi olema mereluba, seda anti ja võeti, kuidas ülemused tahtsid.

Piirivalvest tuleks veelgi rääkida. Iga päev, olgu ilm milline tahes, käisid kaks piirivalvurit läbi ranna kordonist Pringis kuni Neeme tipuni, vast oma kuus kilomeetrit. Iga natukese maa tagant oli rannas jäme post maasse kaevatud, milles oli telefonipistik. Sealt kaudu said nad kiiresti kordoniga sidet võtta, sest neil oli kantav telefoniaparaat kaasas ja kaabel oli piirivalve oma telefonivõrguga ühendatud, postid olid püsti vist küll ümber kogu Eesti ranna.

Neeme otsas oli piirivalve torn, mis varem oli naabertalu Toominga väravas seisnud. Seal oli praktiliselt kogu aeg kaks meest valves. Neil oli võimas käärpikksilm, mille nad siis, kui juba Liivalahes ujumas käia lubati, rihtisid välja mitte NSVL piiri suunas, mis oleks ju loomulik olnud, vaid Liivalahes päevitavate noorte naiste suunas.

Kunagi palaval suvel 60-ndate alguses ronisin ma sellesse torni, mis siis imelikul kombel tühi oli ja nägin seal piirivalvurite päevikut, kuhu oli sisse kantud vihuviimane kui teade laevade, lennukite ja inimeste liikumise kohta keelutsoonis. Torni sattusin ma nii, et meie lähedal asuvas Puguni talus suvitas keegi Voitese-nimeline mees. Kuna ilm oli väga palav ja meri soe, siis ärgitas ta mind ujuma Kräsulisse, kuhu oli kilomeeter või poolteist. Seda me tegimegi ja ujuda oli õndsalikult hea. Kräsulist tulime tagasi jala Väikese salme kaudu, sest vesi oli nii madal, et ulatas kõige sügavamas kohas vaevaga ninani. Mõned sammud pidime kikivarvastel käima. Neemele saime torni alla maale, no ja siis me sinna üles ronisimegi.

Kunagi poisikesena leidsin Neeme rannast mingi mereväelase mütsi, kus oli nimi sisse kirjutatud. Ma ei tea, miks isa sellest piirivalvele rääkis. See tõi mulle suuri sekeldusi kaela, sest ma pidin vähemalt kahel korral ohvitseridele seletama, kus ja millistel asjaoludel ma selle äraneetud mütsi leidsin.

Mind ajas kõige rohkem marru see, et mingi Tambovi kubermangus sündinud sell tuleb minu kodu juurde kamandama, mida ma teha tohin ja mida mitte. Kogu vene aja jooksul need keelureeglid muutusid, olles kord leebemad ja siis jälle nii karmid mis kole. Kord olin ma oma kodu all ujumas ning piirivalvur tuli ja ajas mind sealt minema! Kord tohtis Neemele minna ja siis jälle ei tohtinud. Poisikesed ei teinud sellest suuremat välja ja ega piirivalvurid ka juuksekarva alati lõhki ei ajanud. Mõnikord kutsusid nad poisikesi isegi Neeme otsas paiknenud torni ja näitasid, kuidas võimas binokkel kõik asjad lähedale toob.

Aga ükskord võeti kinni mu isa, kui ta juba vana mehena läks mere äärt mööda Neeme otsa poole, ikka aagriku otsides. Piirivalvur vist tukkus, ega näinud teda enne, kui ta juba torni all oli. Passi tal kaasas polnud ja nii viidi ta asja klaarimiseks kordonisse viie kilomeetri kaugusele! Ja koju pidi ta ise saama, see ei huvitanud enam kedagi.

Ka mina sain ülikooliajal paaril korral Pringis paiknenud kordonis käia. Piiriäärses keelutsoonis elavatel inimestel oli passides spetsiaalne pitsatijäljend, millel suur vene Z-täht, siis terminist “zapretnaja zona”. Kui ma aga Tartusse läksin, siis lasksin ennast lolli peaga Rohuneemest välja registreerida ja kaotasin selle templi. Alguses mõisa mäe all ja hiljem koolimaja juures Pringis kordoni lähedal oli aga tõkkepuu, kus inimeste passe kontrolliti. Seal ma jäingi vahele ja mind kui ohtlikku piiririkkujat viidi pidulikult kordonisse isiku kindlakstegemiseks.

Ümber Neeme käivatel piirivalvureil oli kummalgi automaat ja hiljem oli neil kaasas ka suur hundikoer. Ükski enesest lugupidav külakoer seda piirivalve hunti ei sallinud silmaotsaski mitte ja haukus tema peale mis kole. Muidugi oleks see hunt vististi kõik koerad tükkideks rebinud, kui ta käsu oleks saanud. Seda käsku siiski kunagi ei antud ja hunt vaatas vaid põlgusega haukujaid. Seda jälgides tekkis mul hüpotees, et koerad saavad mingil telepaatilisel viisil aru, kuidas nende peremehed võõrastesse suhtuvad ja käituvad vastavalt.

Pärast veresauna Eesti põhjarannikul Letipeal, kus purjus piirivalvur laskis maha mitu inimest, kadusid automaadid piirivalvurite seljast ja jäid vaid täägid vööle.

Ühel talvehommikul, kui ma veel algkoolis käisin, tuli ema laudast hirmsasti erutatuna ja ütles isale, et keegi mundris mees oli laudast välja jooksnud just siis, kui ema laudaukse avas. Isa läks asja uurima ja tuli varsti tuppa, kus nad emaga sellest tükk aega rääkisid. Mulle asja ei valgustatud, kuid ma panin siiski infokillud kokku ja sain aru, et keegi piirivalvur oli laudas sodoomiat harrastanud, sest lehma saba oli lakke naela külge seotud ja lehma tagumiste jalgade juures oli ümberkeeratud pada. Isa käis kala vastuvõtupunktis kordonisse helistamas, kuid selle asja mätsisid ohvitserid ilmselt kinni, sest neil polnud tahtmist oma ülemuste ees halba kirja sattuda. Kui ma sellel hommikul kooli läksin, siis kõndisin õhukesel lumel põgenenud piirivalvuri vildijälgede kõrval (nii palju olin ma siis juba kriminulle lugenud, et teadsin jälgede puutumatus vajadust) kuni bussipeatuseni suurel teel, kus jäljed kadusid.

Mingil aastal, vast enne kuuekümnendate algust, künti üles poolsaare idapoolne rand. Venelased proovisid oma sügavküüdi teha ka läänekaldal, kuid see oli nii kivine, et isegi kaks Jossi (see on siis Stalinets S-80 traktorit) ei suutnud atra vedada. Küntud riba siluti - ikka selleks, et piiririkujate jäljed näha oleks - ja piirati traataiaga. Naabripoiss käis kord üle selle riba ujumas, vedades täispuhutud autosisekummi enda järel. Keset ööd piirati nende maja sisse ja äratati kogu pere, mõõdeti jälgi ja uuriti seda kummi. Siis ühel ajal pandi ümber kogu poolsaare põlve kõrgusele postide külge peenike traat, mis oli ühendatud telefoniga nii, et kui selle traadi vastu läksid, siis kordonis hakkas kell helisema, kuulutades nii välja häire. Siis koristati kõik see ära ja asendati signaalrakettidega, samal põhimõttel. Aga kuna koerad, lambad, lehmad, jänessed ja varesed alalõpmata sattusid neisse traatidesse, raketid muudkui lendasid ja piirivalvurid muudkui kihutasid oma kuulipritsidega kohale, siis koristati varsti ka need raketid. Ka minul, õigemini küll meie lehmäl õnnestus kord see rakett üles lennutada. Lugu juhtus Kelvingi lähedal metsas, kus ma külalehmi karjatasin. Kui rakett üles lendas, siis ehmatas lehm jubedalt ja kappas hirmuga metsa, kust ma teda tükk aega taga pidin otsima. Õnneks siiski sellele mingeid repressioone ei järgnenud, ju nad siis seda ei juhtunud nägema.

Ning veel üks lugu juhtus mul nende raketidega. Ma võisin vist juba keskkooli poiss olla, kui ma Neemelt ühe niisuguse raketi leidsin ja koju tõin. Kõikidele poistele omane uurimiskirg sundis mind seda lahti võtma ja vaatama, mis sees on. Ega olnudki midagi erilist - kaks poolsilindrit mingit tihedasti kokkupressitud punakat ainet ja natuke püssirohtu. Püssirohu põletasin ma ettevaatlikult pliidi all ära ja nende poolsilindritega ei mõistnud ma ka midagi targemat teha kui pliidi alla panna, kus ema parajasti suppi keetis. Alguses ei juhtunud mitte midagi, põlema see aine ei hakanud ja kui ma tükk aega olin oodanud, siis kaotasin ma asja vastu huvi ja läksin tuppa õppima. Küllap vist oma kümme minutit läks mööda, kui köögis järsku mingi kõmakas käis ja ema ehmunult hüüatas. Nägin toast, et köök hakkas kuidagi punaselt hõõguma ja tegi seda päris kaua. Loomulikult tuldi minu käest uurima ja ma tunnistasin oma lolluse üles. Sain muidugi kõvasti pragada ja õige ka. Õnneks midagi hullu ei juhtunud, supp jäi isegi potti, kuigi ema ütluse kohaselt oli supipott esimese hooga pliidi pealt õhku tõusnud.

Kui venelased olid juba läinud, siis avastasin ma Liivalahes mingid imelikud juhtmed, mille pealt tuul oli ilmselt liiva ära puhunud. Kui ma siis hakkasin neid juhtmeid mööda minema, siis leidsin, et ühes otsas olid juhtmed ühendatud piirivalve telefoniliiniga ja teises otsas viisid juhtmed maasse kaevatud kummalise plastmasskapslis aparaadini. Kiskusin selle

välja ja viisin koju. Selgus, et tegu oli ülitundliku mikrofoniga - ikka ja jälle merest tuleva või, mis veelgi hullem, hea elu käest põgeneva inimese tabamiseks sammudest põhjustatud müdina järgi. Ja neid mikrofone ranna äärde jagus!

1980. aastal, enne Moskva olümpiamänge, ehitati Eestimaa igasse neemenukka telliskividest mingi majake, mis piirati traataiaga. Rahvas rääkis, et seal sees oli kaks erinevatel lainepikkustel töötavat lokaatorit mere ja ranna jälgimiseks.

Talvel pani piirivalve teatud kaugusele rannast jäässe tehtud aukudesse püsti suured kuuseoksad ja nende käigurada hakkas käima nende okste järgi. Kõik nad kandsid valgeid maskeerimisrõivaid. Kui ma väike poiss olin, siis sõitsid nad mööda jääd ka mootorsaaniga, mida edasi lükkas suur propeller.

Niipea, kui suveööd pikemaks ja pimedamaks hakkasid muutuma, ilmusid välja prožektorid. Neid oli iga väiksema neemetipu jaoks ette nähtud, et kogu rand valgustatud saaks ja et ükski imperialist meie elu kahjustama ei hiiliks. Neeme otsas ja Aegna sillal olevad prožektorid kammisid ranna läbi iga natukese aja tagant, valgustades unne vajunud kalurimaju. Mäletan, et kunagi hilja koolist tülles peatus prožektorikiir kaua meie peal. Teades, et alati oli prožektori kõrval ka binokliga mees, näitasin ma selles suunas keelt. Tont teab, kas ta seda põlgusežesti nägi või mitte, kuid kiir uuris meid kaua ja tuli hetke pärast uuesti kontrollima. Võib-olla tahtsid nad teada, kas ma olen keele suhu tagasi pannud.

Vene piirivalvel oli ka positiivne mõju. Tänu sellele, et Neeme otsa suurt kedagi ei lastud, lõpuks ka loomi enam mitte, arenes seal loodus omasoodu. Minu poisikesepõlve väikesed pihlakad ja kuused olid sirgunud üsna suurteks puudeks, kui uus eesti aeg algas. Ja kohe avastasid suvitajad ja muidu päevitajad koha võlu ning suvepäevadel säras Neeme ots autopleki läikel. Tallamine, reostamine pudelite ja purkidega ning lõkketegemine ohustas seda kohta tõsiselt, sest kivide ja liiva peal on seal ainult õhkõrn mullakiht. Sellepärast tervitasin ma suure heameelega presidendi otsust Neeme ots ära osta.

Need olid siis mälestuskillud minu noorpõlvest. Vana kaluriküla on nüüd tundmatuseni muutunud. Kas need muutused on head või halvad, seda näitab aeg.